

ઈસ્લામી સંસ્કૃતિમાં નિર્માણ અને બાંધકામનું પાસું

ઈસ્લામમાં ઈમારતના બાંધકામ કે નિર્માણનો સામાન્ય અર્થ :

ઈસ્લામે જમીન પર ઈમારતના નિર્માણની અનુમતિ આપી છે અને લોકોનું આ તરફ વિશેષ ધ્યાન દોર્યું છે, કેમ કે તેના દ્વારા માનવી ઠંડી, ગરમી અને વરસાદથી સુરક્ષિત રહે છે. આ અલ્લાહની કૃપાઓમાંથી એક કૃપા છે. અલ્લાહ ત્રાયાલાનો ઈરશાદ છે :

﴿وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُم مِنْ بُوْتِكُمْ سَكَنًا وَجَعَلَ لَكُم مِنْ جُلُودِ الْأَنْعَمِ بُيُوتًا تَسْتَخْفُونَهَا يَوْمَ ظَعْنَكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَافِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا آثَرًا وَمَتَّعًا إِلَى حِينٍ﴾ النحل: ٨٠

અનુવાદ : “અલ્લાહે તમારા માટે તમારા ધરોને શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાની જગ્યા બનાવી. તેણે પશુઓના ચામડાઓથી તમારા માટે એવા મકાન પેદા કર્યા, જેમને તમે પ્રવાસ અને રોકાણ બંને સ્થિતિઓમાં હળવા જુઓ છો. તેણે પશુઓના ઊન અને તેના વાળથી તમારા માટે પહેરવા અને વાપરવાની ઘણી વસ્તુઓ પેદા કરી દીધી, જે જીવનની નિશ્ચિત મુદ્દત સુધી તમારા કામ લાગે છે.” (નહૂલ, આ.૮૦)

ઈમારતોનું નિર્માણ અને વસ્તીઓ વસાવવાના ઈસ્લામી સિદ્ધાંતો :

ઈસ્લામે ઘર બનાવવા અને વસ્તીઓ વસાવવા માટે કેટલાક સિદ્ધાંતો અને નીતિ-નિયમો બનાવ્યા છે, તેમાંથી કેટલાક નીચે દર્શાવ્યા છે :

૧ - સૌથી ઉત્તમ જગ્યાની પસંદગી : મુસલમાનો પોતાની જરૂરિયાત અને સંસાધનોને ધ્યાનમાં રાખીને ઘર વગેરે સમતળ જમીન કે પહાડ પર બનાવે છે. આ સંદર્ભમાં કુઅનિ-કરીમ ફરમાવે છે :

﴿وَكَانُوا يَنْحِنُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا إِمِينِينَ﴾ الحجر: ٨٢

અનુવાદ : “તેઓ પહાડ કોતરીને ઘર બનાવતા હતા અને પોતાની જગ્યાએ નિર્ભય અને નિશ્ચિત હતા.” (સૂર: હિજ, આ.૮૨)

બીજું આયતમાં અલ્લાહ ત્રાયાલા ઈરશાદ ફરમાવે છે :

﴿تَنَحِذُورَكَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِنُونَ الْجِبَالَ﴾ الأعراف: ٧٤

અનુવાદ : “તમે સમતળ મેદાનમાં ભવ્ય મહેલ બનાવો છો અને પહાડોને મકાનોના રૂપમાં કોતરો છો.” (સૂર: આ'રાફ, આ.૭૪)

૨ – ધરોમાં શાંતિ અને સુકૂનના સંસાધનો હોવા : જેમ કે તાજી હવા, મોકળાશ, હરિયાળી અને આહ્વાદક વાતાવરણ તેમજ સ્વીઓ માટે વિશેષ જગ્યા વગેરે.

ધરોમાં જાજરુનો પ્રબંધ હોવો જોઈએ. ઈસ્લામના આગમન પહેલા આરબોમાં જાજરુ બનાવવાની કલ્પના નહોતી. જૈબરના યુદ્ધ પછી મુસલમાનોએ સૌથી પહેલા મસ્ઝિદની બાજુમાં જાજરુ અને વુજૂખાનું બનાવ્યું. તે પછી ધરોમાં જાજરુ બનાવવાનું ચલાશ થયું. હઝરત અબૂ ઐયૂબ رض ની રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ صلی اللہ علیہ و آلسٰلٰمُ وَسَلِّمَ એ ફરમાવ્યું :

"إِذَا أَتَيْتُمُ الْغَائِطَ، فَلَا تَسْتَقِبُوا إِلَيْهَا وَلَا تَسْتَدِرُوْهَا، وَلَكِنْ شَرِّقُوْا أَوْ غَرِّبُوْا" (متفق عليه)

અર્થાત્, જ્યારે જાજરુમાં આવો તો કિબ્લાની તરફ ચહેરો ન કરો અને ન તેના તરફ પીઠ કરો, બલ્કે પૂર્વ કે પશ્ચિમ તરફ ચહેરો કરો. (મુતાહિક અલયહિ)

હઝરત અબૂ ઐયૂબ અન્સારી رض કહે છે કે જ્યારે અમે સીરિયામાં આવ્યા, તો અહીંના જાજરુઓ કિબ્લાની દિશામાં બનેલા હતા, જ્યારે અમે જાજરુ જતા તો અમે ફરી જતા અને મહાન અને સર્વોચ્ચ અલ્લાહની માફી માગતા. (મુતાહિક અલયહિ)

તે પછી મુસલમાનોએ મસ્ઝિદોમાં અને ધરોમાં જાજરુ બનાવવાનું શરૂ કર્યું.

ધર બનાવતી વખતે એક મુસલમાને જે વસ્તુનું વધારે ધ્યાન રાખ્યું જોઈએ તે એ છે કે મસ્ઝિદ નજીક હોય. જો આવું સંભવ ન હોય, તો ધરમાં કોઈ રૂમ નમાઝ માટે વિશેષ કરી દેવામાં આવે, અથવા મુસલમાનો મળીને પોતાના મહોલ્લામાં મસ્ઝિદનું નિર્માણ કરે. એક હદીસ છે કે રસૂલુલ્લાહ صلی اللہ علیہ و آلسٰلٰمُ وَسَلِّمَ એ મહોલ્લાઓમાં મસ્ઝિદ બનાવવા, તેને પવિત્ર રાખવા અને તેને સુવાસિત કરવાનો આદેશ આપ્યો છે –

"أَمْرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُتَخَذَ الْمَسَاجِدُ فِي الدُّورِ، وَأَنْ تُطَهَّرَ وَتُطَبَّبَ" (ابن ماجه)

હઝરત અબૂ હુદ્દેરા رض ની રિવાયત છે કે એક અન્સારી સહાબીએ રસૂલુલ્લાહ صلی اللہ علیہ و آلسٰلٰمُ وَسَلِّمَ ની સેવામાં સંદેશ મોકલ્યો કે મારા ધરે પધારીને મારા માટે ધરમાં એક મસ્ઝિદ (નમાઝની જગ્યા) નિશ્ચિત કરી આપો, જ્યાં હું નમાઝ પડું. એ વખતે એ સહાબી અંધ હતા. રસૂલુલ્લાહ صلی اللہ علیہ و آلسٰلٰمُ وَسَلِّمَ ત્યાં ગયા અને એ સહાબીની માંગણી પૂરી કરી –

"عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، "أَنَّ رَجُلًا مِنَ الْأَنْصَارِ أَرْسَلَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تَعَالَى فَخُطَّلَيْ مَسْجِدًا فِي دَارِي أَصْلَى فِيهِ، وَدَلِيلُكَ بَعْدَ مَا عَمِيَ، فَجَاءَ فَفَعَلَ." (ابن ماجه)

૩ – સાદગી : મુસલમાનોના ધરોમાં સાદગી હોવી જોઈએ. ધરોના સુશોભન અને નિર્માણમાં અપવ્યયથી

બચવું જોઈએ. આપણા માર્ગદર્શક અને નેતા હજરત મુહમ્મદ ﷺ ના અમુક ઓરડાઓ ખજૂરના પાંડા અને માટીથી તથા અમુક ઢીઠોથી બનેલા હતા. રસૂલુલ્લાહ ﷺ અને ખુલફાએ-રાશિદીનના જમાનામાં મુસલમાનોના ઘર ખૂબ જ સાદા હતા, કેમ કે ઘરોના નિર્માણનો એક માત્ર હેતુ ગરમી, હંડી અને વરસાદથી સુરક્ષા તેમજ કુટુંબીજનોની પ્રાઇવેસી (એકાંત, ગુમતા)નો હતો.

ઈસ્લામમાં આ સાદગી ઈચ્છનીય છે, ન કે અનિવાર્ય, કેમ કે ઈસ્લામે સુંદર ઘર બનાવવા અને તેના સુશોભનને હરામ (અવૈધ) નથી કેરબ્યું, એ શરતે કે આ વસ્તુ મુસલમાનોને મૂળ ઉદ્દેશ્યથી ગાફ્લ ન કરી દે. તે મૂળ ઉદ્દેશ્ય અલ્લાહની પ્રસંગતા અને આભિરતની સફળતા છે. એટલા માટે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

"لَا تَنْخِذُوا الصَّنِيعَةَ فَتَرْغَبُوا فِي الدُّنْيَا" (الترمذى)

અર્થાત્, સંપત્તિ ન બનાવો, નહિં તો તમે દુનિયામાં જ મગન થઈ જશો. (તિરમિઝી)

૪ – ઘરો અને રસ્તાઓની સફાઈ : રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ ફરમાવ્યું :

"بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي بِطَرِيقٍ، وَجَدَ غُصْنَ شَوْكٍ عَلَى الطَّرِيقِ، فَأَخْرَهُ فَشَكَرَ اللَّهُ لَهُ فَغَفَرَ لَهُ" (البخاري)

અર્થાત્, એક વ્યક્તિ ક્યાંક જઈ રહ્યો હતો, રસ્તામાં તેણે કાંટાઓથી ભરેલી એક ડાળી જોઈ. બસ, તેણે તેને રસ્તામાંથી હટાવી દીધી. અલ્લાહ તુથાલા તેનાથી આ જ વાત પર રાજી થઈ ગયો અને તેને માફ કરી દીધો. (બુખારી)

૫ – મોકણાશવાળું ઘર અને મોકણાશવાળા રસ્તાઓ : હજરત અબૂ હુરૈરા رض ની રિવાયત છે કે રસૂલુલ્લાહ ﷺ એ નિર્ણય કર્યો કે જ્યારે રસ્તાઓ વિશે વિવાદ થાય, તો સાત હાથ રસ્તો છોડી દેવો જોઈએ –

قَضَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا تَشَاجَرُوا فِي الطَّرِيقِ بِسَبَعَةِ أَدْرُعٍ (البخاري)

આનાથી જાણ થાય છે કે વિવાદની સ્થિતિમાં રસ્તાઓની પહોળાઈ ઓછામાં ઓછી સાત હાથ હોવી જોઈએ.

૬ – ઘર, પાર્ક, વસ્તીઓ અને શહેરોની ખુલ્લી જગ્યાઓમાં પ્રતિમાઓ સ્થાપિત કરવી હરામ છે : હજરત જરીર બિન અબુલ્લાહ બખીલી رض એ ફરમાવ્યું કે અજ્ઞાનતા-કાળમાં એક ‘જુલ ખાલસા’ નામનું મૂર્તિ-ઘર હતું. તેને ‘કાબાએ યમાનિયા’ અને ‘કાબાએ સુમાલિયા’ પણ કહેવામાં આવતું હતું. હુકૂર

અકરમ નુહેલ એ મને કહ્યું :

"أَلَا تُرِيْحُنِي مِنْ ذِي الْخَاصَةِ" (البخاري)

અર્થातુ, 'જુલ ખાલસા'ની તકલીફથી મને મુક્તિ કેમ અપાવતા નથી ? તેથી હું દોઢસો સવારોને લઈને ત્યાં ગયો, પછી અમે તેને ધ્વસ્ત કરી નાખ્યું અને તેમાં અમે જેને પણ જોયો કટલ કરી નાખ્યો. પછી હું આપ નુહેલ ની સેવામાં હાજર થયો અને આપ નુહેલ ને તેની જાણ કરી. આપ નુહેલ એ અમારા અને અહૃમસ કબીલા માટે ખૂબ દુઆઓ કરી. (બુખારી)

આપ નુહેલ એ આ મૂર્તિ-ધર વિશે જે ફરમાવ્યું તેનું કારણ એ હતું કે ત્યાં કાફિરો અને મુશ્રિકો ઈસ્લામ વિરુદ્ધ કાવતરાઓ કરતા હતા, રસૂલુલ્લાહ નુહેલ ને ઈજા પહોંચાડવાની યુક્તિઓ વિચારતા અને પવિત્ર કાબાનું અપમાન કરતા. ટૂંકમાં તેઓ જુદી-જુદી રીતે ઈસ્લામ-દુશ્મનીનું પ્રદર્શન કરતા, તેથી શાંતિની સ્થાપના માટે તેનો નાશ કરવો જરૂરી હતું. શાંતિની સ્થિતિમાં કોઈ કોમ કે ધર્મના ઉપાસના-ગૃહને ધ્વસ્ત કરવાનો ઈસ્લામે આદેશ આપ્યો નથી. હજરત ઉમર ફાડુક رض એ પોતાના શાસન-કાળમાં યહૂદીઓ અને ખ્રિસ્તીઓના ગિરજાધરોને સુરક્ષિત રાખ્યા અને ભારતમાં મુસ્લિમ બાદશાહોએ આ દેશના ઉપાસના-ગૃહોની રક્ષા કરી અને તેમના માટે જાગીરો આપી છે, જેમ કે ઈતિહાસ સાક્ષી છે.

૭ – ગામો, મહોલ્લાઓ અને શહેરોમાં મસ્જિદોનું નિર્માણ : રસૂલુલ્લાહ નુહેલ એ ફરમાવ્યું :

"مَنْ بَنَى مَسْجِدًا لِّلَّهِ تَعَالَى بَنَى اللَّهُ بَيْتًا مِثْلَهُ فِي الْجَنَّةِ" (مسلم)

અર્થातુ, જેણે અલ્લાહની પ્રસરતા માટે મસ્જિદ બનાવડાવી, તેના માટે અલ્લાહ તૂંબાએ એ જ રીતે જગતમાં ધર તૈયાર કરી રાખ્યું છે. (મુસ્લિમ)

જ્યારે હજરત ઉસ્માન رض ને ઘેરી લેવામાં આવ્યા, તો પોતાના ધરની છત પર ચઢીને લોકોને કહ્યું :
“હું તમને અલ્લાહ અને ઈસ્લામનો સંબંધ આપીને પૂછું છું કે શું તમને ખબર છે કે મસ્જિદ-નબવી તંગ થઈ ગઈ હતી, તો રસૂલુલ્લાહ નુહેલ એ ફરમાવ્યું :

"مَنْ يَشْتَرِي بُقْعَةً أَلِ فُلَانٍ فَيَرِيدُهَا فِي الْمَسْجِدِ بِخِرْلَهُ مِنْهَا فِي الْجَنَّةِ" (النسائي)

અર્થातુ, જે ફલાણા લોકોથી જમીન ખરીદીને મસ્જિદમાં સામેલ કરશે, તેને જગતની ખુશખબર છે. મેં મારા માલથી જમીન ખરીદીને મસ્જિદના હવાલે કરી દીધી. (અન્ન-નસાઈ)

૮ – ગામો અને શહેરોને દુશ્મનોના હુમલાઓથી બચાવવા તેના આસપાસ કિલ્લો બનાવવો : વિશેષરૂપે જ્યારે સરહદી વસ્તીઓ હોય અને દુશ્મનોના આકમણનું જોખમ હોય. ઈસ્લામી ઈતિહાસ એ વાતનો

સાક્ષી છે કે મુસ્લિમાન શાસકો વસ્તીઓ અને શહેરો વસાવતા હતા અને તેના ચોતરફ કિલ્લો બનાવતા હતા.

૮ - મુસ્લિમાનો પોતાના મકાનો પોતાના પાડોસી ભાઈની અનુમતિ વગર તેના મકાનથી ઊંચું ન બનાવે :
પાડોસીઓના હક્કોને ધ્યાનમાં રાખીને આ વાત ફરમાવવામાં આવી કે :-

"وَلَا تَسْتَطِلْ عَلَيْهِ بِالْبَنَاءِ فَتَحْجُبَ عَنْهُ الرِّيحُ إِلَّا بِإِذْنِهِ" (الطبراني)

અર્થાતું, પાડોસીની અનુમતિ વગર તેના મકાનથી ઊંચું મકાન ન બનાવો, જેથી તેના ઘરમાં હવાનું આવવું-જવું બંધ ન થઈ જાય. (અત્ર-તબરાની)

ઈસ્લામે ઊંચું મકાન બનાવવાની મનાઈ નથી કરી, પરંતુ તેના માટે પાડોસીની પરવાનગી શરત છે, જેથી હવા તેના ઘરમાં પહોંચતી રહે અને સ્વીઓની પ્રાઇવેસી (ગુમતા, એકાંત) જળવાઈ રહે.

